

На основу члана 24. став 3. Закона о основама система образовања и васпитања („Службени гласник РС”, бр. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15 – аутентично тумачење и 68/15) а у вези са чланом 15. став 1. Закона о уџбеницима („Службени гласник РС”, број 68/15) и члана 17. став 4. и члана 24. Закона о Влади („Службени гласник РС”, бр. 55/05, 71/05 – исправка, 101/07, 65/08, 16/11, 68/12 – УС, 72/12, 7/14 – УС и 44/14),

Министар просвете, науке и технолошког развоја доноси

Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби

Службени гласник РС, бр. 42/2016 од 22.04.2016. године

Члан 1.

Овим правилником утврђују се стандарди квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби, које треба да испуне уџбеници, електронски додатак, приручници и наставни материјал, додатна наставна средства, дидактичко и дидактичко игровно средство, који се на основу законом прописане процедуре одобравају за коришћење у предшколском образовању и васпитању, односно основном и средњем образовању и васпитању.

Члан 2.

Стандарди квалитета уџбеника и упутство о њиховој употреби одштампани су уз овај правилник и чине његов саставни део.

Члан 3.

Даном ступања на снагу овог правилника престаје да важи Правилник о стандардима квалитета уџбеника и упутство о њиховој примени („Службени гласник РС – Просветни гласник”, број 1/10).

Члан 4.

Овај правилник ступа на снагу осмог дана од дана објављивања у „Службеном гласнику Републике Србије”.

Број 110-00-00108/2016-04

У Београду, 12. априла 2016. године

Министар,
др Срђан Вербић, с.р.

СТАНДАРДИ КВАЛИТЕТА УЏБЕНИКА

1. ОПШТЕ ОДРЕДБЕ

1.1. Стандарди квалитета уџбеника (у даљем тексту: стандарди) услови су које треба да испуне уџбеници и друга наставна средства која се, на основу прописане процедуре

дефинисане Законом о уџбеницима, одобравају за коришћење у предшколским установама, основним и средњим школама. Стандарди се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и језичке захтеве, као и на ликовно-графичку и техничку опремљеност наставног средства.

1.2. Сврха стандарда је да се унапреди квалитет уџбеника и других наставних средстава и тиме допринесе остваривању наставних принципа, циљева и општих исхода образовања и васпитања.

1.3. Стандарди су усклађени са Законом о основама система образовања и васпитања, Законом о уџбеницима, као и са другим документима који су од значаја за ову област.

1.4. Стандарди се односе на:

1) уџбеник – основно дидактички обликовано наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи у образовно-васпитном раду у школи за стицање знања, вештина, формирање вредносних ставова и развој интелектуалних и емоционалних способности ученика и полазника, а чији су садржаји утврђени наставним планом и програмом;

2) уџбеник са прилагођеним садржајем и/или форматом – уџбеник који је својим садржајем и/или форматом прилагођен способностима, потребама и могућностима ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом;

3) електронски додаток – помаже ученику у самосталном савладавању, провери и проширивању знања, вештина и ставова или као подстицај за креативни рад;

4) приручник и наставни материјал – наставно средство, у било ком облику или медију, које се користи за стицање знања, вештина, формирање вредносних ставова и развој интелектуалних и емоционалних способности ученика и полазника, чији садржај прати наставни план и програм и користи се за стручне предмете у стручним и уметничким школама, у основном образовању одраслих и за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом;

5) додатно наставно средство – друго наставно средство које доприноси остваривању циљева датог предмета, прати уџбеник и може да се користи за савладавање, проверу и проширивање знања стечених коришћењем уџбеника и самостални рад ученика и које је усклађено са програмом предмета, а није прописано као саставни део уџбеничког комплета. Додатно наставно средство може бити и приручник за наставника;

6) дидактичко и дидактичко игровно средство – дидактички обликовани садржаји, у било ком облику или медију, према узрасту деце: сликовнице, радни листови, књиге за децу, енциклопедије, играчке, музичке играчке, музички инструменти, играчке са механизмом за покретање, аудиовизуелна средства и други предмети и материјали, који се користе у васпитно-образовном раду у предшколској установи, школи и школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

1.5. Уз сваки стандард наведени су показатељи који их прецизније одређују и који имају већи степен конкретности. Испуњеност стандарда се процењује према томе да ли су задовољени његови показатељи. Стандарди представљају основ за доношење:

1) стручне оцене рукописа уџбеника;

2) стручног мишљења о рукопису приручника и наставног материјала, додатног наставног средства, дидактичког и дидактичког игровног средства;

3) експертског мишљења.

1.6. Испуњеност стандарда је неопходан услов да би наставно средство било одобрено. За она наставна средства која су испунила стандарде, а поседују изузетан квалитет у неком аспекту, постоје посебни показатељи којима се на то указује.

1.7. Појмови који се користе у документу:

- 1) дете – односи се на децу у предшколској установи;
- 2) ученик – односи се на ученике основних и средњих школа;
- 3) полазник – односи се на лице које похађа основно образовање одраслих;
- 4) програм – односи се на наставни програм у основним и средњим школама;
- 5) план – односи се на фонд часова у наставном плану основне и средње школе;
- 6) предмет – односи се на наставни предмет у основној и средњој школи;
- 7) област – односи се на васпитно-образовну област у предшколској установи;
- 8) модул – односи се на скуп теоријских и практичних програмских садржаја и облика рада функционално и тематски повезаних у оквиру једног или више предмета.

1.8. Стандарди су намењени:

- 1) ауторима и издавачима уџбеника;
- 2) лицима која учествују у поступку давања стручне оцене рукописа уџбеника, односно стручног и експертског мишљења;
- 3) Националном просветном савету и Савету за стручно образовање и образовање одраслих у поступку експертизе уџбеника;
- 4) националним саветима националних мањина у поступку давања сагласности за објављивање уџбеника на језику и писму националне мањине.

2. СТАНДАРДИ КВАЛИТЕТА

2.1. Уџбеник

Стандард 1 – Садржај уџбеника је релевантан за остваривање наставног плана и програма

Показатељи

1. Садржај уџбеника и његов обим су усклађени са наставним планом и програмом предмета.
2. Садржај уџбеника доприноси достизању образовних стандарда и развијању компетенција ученика.
3. Садржај уџбеника је заснован на прихваћеним научним теоријама, чињеницама, закључцима, тумачењима, актуелним подацима и савременим достигнућима.
4. У садржају уџбеника нема материјалних грешака.
5. Визуелни садржаји су јасни, репрезентативни и имају различите функције.
6. Садржај уџбеника је у складу са системом вредности који је дефинисан циљевима образовања и васпитања.
7. У уџбенику се повезују садржаји у оквиру истог предмета и других предмета.

8. Садржаји који нису предвиђени наставним програмом су функционални и прате ток излагања у уџбенику.

Стандард 2 – Уџбеник подстиче развој ученика и омогућава самостално учење

Показатељи

1. Уџбеник је прилагођен узрасту, развојном нивоу ученика и њиховом предзнању.
2. Уџбеник доприноси интеграцији знања, развоју система појмова и стицању функционалних знања.
3. Уџбеник афирмише различите методе учења и учење кроз различите облике рада.
4. Уџбеник подржава различите стилове учења.
5. Уџбеник поседује елементе који омогућавају ученику праћење сопственог напретка у учењу.
6. Уџбеник упућује на коришћење различитих извора и врста информација.
7. Уџбеник подстиче критичко и стваралачко мишљење.
8. У уџбенику се указује на везу садржаја са свакодневним животом, његовом применом и даљим учењем.
9. Уџбеник подстиче интересовање за предмет, односно наставну област, мотивише и подржава самостално учење.

Стандард 3 – Уџбеник је обликован у складу са дидактичко-методичким захтевима

Показатељи

1. Уџбеник има јасну, логичну и кохерентну структуру.
2. У уџбенику се поштују дидактички принципи и методика наставе предмета.
3. Преглед садржаја, систем наслова и поднаслова организован је по јасном принципу и обезбеђује прегледност и лако сналажење.
4. Уџбеник садржи структуралне компоненте: увод, преглед садржаја, функционалне целине (лекције).
5. Функционална целина (лекција) садржи основни текст и дидактичку апаратуру (издвојене кључне речи, примере, налоге, резиме лекције, илустрације – слике, схеме, мапе, графиконе и сл.).
6. Примери који се наводе у уџбенику су функционални, разноврсни и релевантни.
7. Питања, задаци и налози су логично повезани са садржајем, јасно формулисани, различити по сложености и функцији и подстичу примену наученог.
8. Задаци и налози су реално изводљиви, уважавају различитост средина у којима ученици живе и не доводе у опасност ученика, нити угрожавају животну средину.
9. Непознате речи и кључни појмови су јасно истакнути и објашњени.

Стандард 4 – Језик уџбеника је одговарајући и функционалан

Показатељи

1. Уџбеник поштује језичку и правописну норму језика на којем је написан.
2. Дужина и конструкција реченице одговарају узрасту ученика.
3. Текст је језички и стилски уједначен.
4. Страни изрази се користе само када је неопходно.
5. Језик којим је уџбеник написан доприноси лакшем разумевању садржаја.

---

1 У стандардима квалитета који се односе на уџбеник одредница ученик подразумева и полазника.

Стандард 5 – Ликовно-графичка и техничка опремљеност уџбеника омогућавају његово једноставно коришћење

Показатељи

1. Јасно је наведен наслов, за који наставни предмет, разред/годину учења, врсту школе или образовни профил је уџбеник намењен.
2. Графичка структура уџбеника прати структуру садржаја и обезбеђује прегледност.
3. Ликовно-графичка средства су функционална и користе се логично и доследно.
4. Однос текстуалних и визуелних елемената на страници је складан.
5. Штампани уџбеник, форматом и квалитетом штампе, папира, корица и повеза обезбеђује функционалну употребу и одштампан је на папиру и бојом који нису штетни по здравље људи.
6. Боја слова и подлоге, величина и тип слова, дужина редова и размак између њих обезбеђују читкост текста.

2.1.1. Уџбеник са прилагођеним садржајем/форматом/писмом за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом

У поступку одобравања уџбеника са прилагођеним садржајем, форматом или писмом за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом примењују се стандарди квалитета који се односе на уџбеник, као и додатни показатељи.

Додатни показатељи

1. Уџбеник је својим садржајем и обимом прилагођен образовним могућностима и потребама ученика.
2. Уџбеник уважава развојне способности ученика и њихово животно искуство.
3. Уџбеник је тако дидактички и методички обликован да доприноси процесу учења и савладавању програма.
4. Уџбеник је тако ликовно-графички обликован и технички опремљен да је приступачан ученику.
5. Мултимедијални елементи електронског додатка су у функцији бољег разумевања садржаја, у складу су са способностима и могућностима ученика и подстичу самосталност у раду.

6. Уџбеник је у складу са прописаним упутством о начину прилагођавања садржаја и формата.

2.1.2. Уџбеник за основно образовање одраслих

У поступку одобравања уџбеника за основно образовање одраслих примењују се стандарди квалитета који се односе на уџбеник.

2.2. Електронски додатак

Стандард 1 – Електронски додатак је подршка самосталном учењу и праћењу напредовања

Показатељи

1. Електронски додатак успоставља логичну и функционалну везу са уџбеником.
2. Електронски додатак је интерактиван, лак за коришћење и омогућава самостално учење у складу са узрастом и предзнањем ученика.
3. Мултимедијални садржаји у електронском додатку доприносе бољем разумевању појава, процеса, појмова и подстичу креативност ученика.
4. У електронском додатку нема материјалних грешака.
5. Електронски додатак омогућава учење на више нивоа сложености и диференциран приступ садржајима.
6. Електронски додатак омогућава процену сопственог напредовања у учењу.
7. Текстуални садржај електронског додатка поштује језичке и правописне норме језика на коме је припремљен.
8. Мултимедијални садржаји су јасни, прегледни и задовољавају основне захтеве аудио-визуелног квалитета.

---

2 У стандардима квалитета који се односе на електронски додатак одредница ученик подразумева и полазника.

2.3. Приручник и наставни материјал

Стандард 1 – Садржај приручника/наставног материјала је релевантан за остваривање наставног плана и програма

Показатељи

1. Садржај приручника/наставног материјала је усклађен са наставним планом и програмом предмета/модула и доприноси развијању компетенција ученика.
2. Садржај приручника/наставног материјала је заснован на прихваћеним научним теоријама, чињеницама, закључцима, тумачењима, актуелним подацима и савременим достигнућима.
3. У приручнику/наставном материјалу нема материјалних грешака.
4. Приручник/наставни материјал указује на функционалност садржаја и његову применљивост.

Стандард 2 – Приручник/наставни материјал доприноси самосталном учењу

Показатељи

1. Приручник/наставни материјал је прилагођен узрасту ученика и њиховом предзнању.
2. Приручник доприноси интеграцији знања, развоју система појмова и стицању функционалних знања.
3. Приручник/наставни материјал упућује на коришћење различитих извора и врста информација.

Стандард 3 – Приручник/наставни материјал је обликован у складу са дидактичким захтевима

Показатељи

1. Приручник/наставни материјал има јасну, логичну и кохерентну структуру.
2. У приручнику/наставном материјалу се поштују дидактички принципи.
3. Питања, задаци и налози су логички повезани са садржајем, јасно су формулисани, различити по сложености и функцији, реално су изводљиви и не доводе у опасност ученика, нити угрожавају животну средину.
4. Непознате речи и кључни појмови су јасно истакнути и објашњени.

Стандард 4 – Језик приручника/наставног материјала доприноси разумевању садржаја

Показатељи

1. Приручник/наставни материјал поштује језичку и правописну норму језика на коме је написан.
2. Језик је примерен садржају предмета и на правилан начин се користи стручна терминологија.

Стандард 5 – Ликовно-графичка и техничка опремљеност приручника/наставног материјала омогућава његово једноставно коришћење

Показатељи

1. Штампани приручник/наставни материјал, форматом и квалитетом штампе, папира, корица и повеза обезбеђује функционалну употребу и одштампан је на папиру и бојом који нису штетни по здравље људи.
2. У приручнику/наставном материјалу је јасно наведен наслов, као и наставни предмет/модул, разред/година учења, врста школе или образовни профил којем је намењен.
3. Однос текстуалних и визуелних елемената на страници је складан.
4. Боја слова и подлоге, величина и тип слова, дужина редова и размак између њих обезбеђују читкост текста.

5. Ликовно-графичка средства су функционална и користе се логично и доследно.

2.3.1. Приручник и наставни материјал за основно образовање одраслих

У поступку одобравања приручника и наставног материјала за основно образовање одраслих примењују се стандарди квалитета који се односе на приручник и наставни материјал.

3 У стандардима квалитета који се односе на приручник и наставни материјал одредница ученик подразумева и полазника.

2.3.2. Приручник и наставни материјал за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом

У поступку одобравања приручника и наставног материјала намењеног ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом примењују се стандарди квалитета који се односе на приручник и наставни материјал, као и прописано упутство о начину прилагођавања садржаја, формата и писма.

2.4. Додатно наставно средство

У поступку одобравања додатних наставних средстава примењују се стандарди квалитета који се односе на уџбеник.

У поступку одобравања додатног наставног средства са прилагођеним садржајем, форматом или писмом за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом примењују се стандарди квалитета који се односе на уџбеник, као и додатни показатељи.

2.4.1. Приручник за наставнике

Стандард 1 – Приручник за наставнике доприноси ефикасној и ефективној употреби уџбеника

Показатељи

1. Приручник за наставнике подстиче креативност наставника да искористи потенцијал уџбеника за образовно-васпитни рад.
2. У приручнику за наставнике се поштују дидактички принципи и методика наставе предмета.
3. У приручнику за наставнике нема материјалних грешака.
4. Приручник за наставнике има јасну, прегледну, логичну и кохерентну структуру.
5. Приручник за наставнике поштује језичке и правописне норме српског језика, односно језика националне мањине или страног језика.
6. Приручник за наставнике садржи примере различитих метода учења и различитих облика рада са ученицима, односно полазницима.
7. Приручник за наставнике садржи примере за подстицање критичког и стваралачког мишљења.
8. Приручник за наставнике садржи примере за успостављање диференциране и индивидуализоване наставе.

2.5. Дидактичка и дидактичка игровна средства

2.5.1. Дидактичко средство

Стандард 1 – Дидактичко средство доприноси васпитном и образовном раду

Показатељи

1. Дидактичко средство, је усклађено са општим основама предшколског програма, односно наставним програмом и доприноси остваривању циљева програма.
2. Дидактичко средство је обликовано у складу са дидактичким и методичким принципима, има јасну функцију у васпитном и образовном раду.
3. Дидактичко средство не садржи материјалне грешке.
4. Дидактичко средство је прилагођено узрасту, развојним могућностима, сазнајним способностима, искуству и предзнању детета⁴ и има елементе зоне наредног развоја.
5. Јасно је наведен наслов, област/предмет и узраст детета коме је дидактичко средство намењено.
6. У текстуалним деловима дидактичког средства се поштују језичке и правописне норме језика на коме је написан.
7. Ликовно-графичка опремљеност подржава функцију дидактичког средства а техничка опремљеност обезбеђује једноставну употребу.
8. Дидактичко средство ни на који начин не угрожава безбедност детета и направљено је од материјала који није штетан по здравље.

---

4 У стандардима квалитета који се односе на дидактичка и дидактичка игровна средства одредница дете подразумева и ученика.

2.5.2. Дидактичко игровно средство

У поступку одобравања дидактичког игровног средства примењује се стандард квалитета који важи за дидактичка средства.

2.6. Показатељи изузетног квалитета уџбеника

Показатељи

1. Уџбеник садржи креативне и/или иновативне елементе.
2. Уџбеник се истиче по квалитету дизајна.
3. Уџбеник подстиче мултидисциплинарни приступ учењу.
4. Уџбеник афирмише интеркултуралност.
5. Уџбеник доприноси унапређивању социјалних вештина.
6. Уџбеник доприноси остваривању међупредметних компетенција.

Показатељи изузетног квалитета уџбеника односе се и на додатно наставно средство, дидактичко средство и дидактичко игровно средство.

3. УПУТСТВО ЗА ПРИМЕНУ СТАНДАРДА

3.1. Врсте стандарда

Стандарди су дати у форми исказа и представљају услове које морају да испуне наставна средства да би била одобрена за употребу. Они се односе на садржај, педагошко-психолошке, дидактичко-методичке и језичке захтеве, као и на ликовно-графичку и техничку опремљеност наставног средства.

Стандарди квалитета уџбеника су у овом документу, у складу са одредбом Закона о уџбеницима, дати у неколико група, чиме се уважавају специфичности различитих наставних средстава.

Прва група стандарда се односи на уџбенике и примењује се у поступку давања стручне оцене квалитета уџбеника и других наставних средстава која чине део уџбеничког комплета (радна свеска, збирка задатака, географски/историјски атлас, карте, збирке текстова, нотни записи, дигитални записи, практикум за вежбе, аудио записи, аудио-визуелни записи, материјали за конструкторско обликовање и речник страног језика), а која су утврђена Планом уџбеника и користе се у основној и средњој школи, као и у основном образовању одраслих. Ови стандарди користе се и у поступку експертизе рукописа уџбеника, односно давања експертског мишљења.

Другу групу чине стандарди који се примењују у поступку давања стручне оцене квалитета електронског додатка уџбенику/уџбеничком комплету, који помаже ученику, односно полазнику, у самосталном савладавању, провери и проширивању знања, стицању вештина или служи као подстицај за креативни рад.

Трећу групу чине стандарди који се примењују у поступку давања стручног мишљења о квалитету приручника и наставног материјала који се користе за стручне предмете у стручним и уметничким школама и у образовању одраслих.

Четврту групу чине стандарди који се примењују у поступку давања стручног мишљења о квалитету додатног наставног средства. Ови стандарди се односе на сва друга наставна средства која Планом уџбеника нису прописана као саставни део уџбеничког комплета, а доприносе остваривању циљева предмета, прате уџбеник и могу се користити за савладавање, проверу и проширивање знања стечених коришћењем уџбеника. При њиховом прегледу користе се исти стандарди као и за уџбенике, односно стандарди из прве групе. У овој групи налази се и стандард који се примењује у поступку давања стручног мишљења о квалитету приручника за наставнике јер је Законом о уџбеницима приручник за наставнике дефинисан као додатно наставно средство.

Пету групу чине стандарди који се примењују у поступку давања стручног мишљења о квалитету дидактичких средстава и дидактичких игровних средстава који се користе у предшколској установи, школи и школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

На крају овог дела документа налази се листа показатеља изузетног квалитета уџбеника која се примењује и на додатна наставна, дидактичка и дидактичка игровна средства. Сврха овог додатка је да укаже на посебне квалитете наставног средства које је испунило стандарде квалитета, односно добило позитивну стручну оцену/мишљење. Оваква листа показатеља омогућава оцењивачу, тј. стручној комисији, да истакне добра решења аутора/илустратора/издавача која представљају унапређивање у области издавања наставних средстава и која у будућности могу постати стандард.

3.2. Показатељи

Уз сваки стандард дати су показатељи који их ближе одређују. Да би један стандард био испуњен, неопходно је да буду задовољени сви његови показатељи. Концепт стандарда и показатеља подразумева да су показатељи мерљиви или бар проверљиви и да се на

основу њих објективније процењује испуњеност стандарда. У овом документу, међутим, с обзиром на специфичност области, налазе се и неки показатељи који немају жељени ниво конкретности и мерљивости. Они се налазе у документу јер се односе на важне аспекте наставног средства, а препознајемо их по речима функционално, складно, усклађено, прилагођено, уједначено и сл. Да би се недостаци оваквог приступа умањили, у овом упутству налазе се само неопходна објашњења, а оцењивачи ће проћи кроз детаљну обуку на којој ће добити и одговарајући приручник. Осим тога, треба имати у виду да комисију за оцену рукописа уџбеника чине лица која имају стручно знање и искуство, као и да у поступку припреме стручне оцене комисија користи технику интерперсоналне сагласности.

У овом документу, у складу са одредбама Закона о уџбеницима, уважене су разлике између наставних средстава, те постоји више врста стандарда. Треба, међутим, имати у виду да они и даље имају широку примену. Стандарди квалитета који се односе на уџбеник примењују се и на друга наставна средства која су међусобно прилично различита (радна свеска, збирка задатака, атлас, карте, збирке текстова, нотни записи, дигитални записи, практикум за вежбе, аудио записи, аудио-визуелни записи, материјали за конструкторско обликовање, речник страног језика), као и на све наставне предмете и све узрасте у основном и средњем образовању и васпитању. Исти стандард, такође, са својим показатељима користи се и за дидактичка и дидактичка игровна средства, која могу бити врло различита по форми, садржају, функцији, материјалу од ког су направљена. Из тог разлога у обрасцу за преглед конкретног наставног средства постоји рубрика није применљиво. На пример, при прегледу географских или историјских карата, као и различитих збирки задатака или нотних записа многи показатељи нису применљиви и они се не узимају у разматрање при процени испуњености стандарда. Зато је важно добро разумети стандарде и њихове показатеље, као и њихово примењивање на конкретно наставно средство. Оцењивачи ће с тим бити упознати на обавезној обуци где ће добити детаљан приручник.

У наставку овог упутства се налазе објашњења појединих показатеља, прецизнија одређења неких термина и израза који се користе у овом документу, како би се избегла могућа различита тумачења. Ова објашњења су, ради прегледности, дата по областима захтева стандарда, а не по врстама стандарда. Њима су додата објашњења која се односе на електронски додатак, прилагођени уџбеник и показатеље изузетног квалитета.

3.2.1. Захтеви који се односе на садржај

Код показатеља у којем се говори о усклађености садржаја уџбеника са планом и програмом предмета треба имати у виду да се он односи не само на то шта чини садржај, већ и на то да ли обим уџбеника одговара плану, односно броју часова. Преко овог показатеља се процењује да ли је садржај уџбеника оптималан за остваривање циљева предмета.

Под визуелним садржајима се мисли на цртеже, слике, фотографије, научне илустрације, техничке цртеже, графиконе, ленте, географске карте, различите мапе... Они морају бити јасни, тачни и одговарајуће обележени. Њихова главна функција је да допринесу што бољем представљању садржаја и његовом лакшем разумевању и могу бити уграђени у наставна средства на различите начине. Најчешће прате текст, допуњују га, а некад су замена за текст јер је тако лакше приказати неки садржај.

Иако је васпитни аспект уџбеника у овом документу сведен само на један показатељ, он је врло важан и захтева од оцењивача да га имају у виду приликом процењивања целокупног садржаја наставног средства. То значи да они морају добро да познају члан 4 Закона о основама система образовања и васпитања, где су наведени циљevi

образовања и васпитања, посебно они који се односе на вредности у нашем друштву. Изузетно је важно да уџбеник, у складу са природом предмета, има садржаје који указују на основне вредности правде, истине, слободе, поштења и личне одговорности.

3.2.2. Педагошко-психолошки захтеви

Најважнији педагошко-психолошки захтев односи се на усклађеност наставног средства са узрастом, односно развојним нивоом детета/ученика. Фокус развојног нивоа је когниција (опажање, мишљење, учење, памћење), али се мисли и на развојни ниво у области моторике, емоционалног и социјалног развоја, као и развоја говора који такође има своје законитости. Главни основ за процену задовољења показатеља који се односи на развојни ниво је Пијажеова теорија когнитивног развоја, по којој се развој интелекта одвија кроз четири стадијума. Аутори и оцењивачи уџбеника треба да познају специфичности дечијег мишљења, посебно развој схватања простора, времена и узрочности, као и развој апстрактног мишљења.

Код дидактичких наставних средстава усклађеност са узрастом је први захтев, али у показатељу постоји још један захтев који се односи на зону наредног развоја. Тај израз је општеприхваћен, посебно кад је реч о развоју деце предшколског и млађег основношколског узраста, а преузет је из теорије Лава Виготског. Он се односи на захтеве који морају бити нешто изнад развојног нивоа детета/ученика, како би се стимулисао даљи развој. Уколико су захтеви значајно виши од развојног нивоа, фрустрирајући су за дете/ученика и не доприносе његовом даљем развоју, а уколико су испод развојног нивоа, не стимулишу га.

Поред захтева за усклађеношћу са узрастом, потребно је да наставно средство уважава и предзнање ученика. У овом документу се под тим подразумева оно што је ученик могао да стекне током претходних година школовања (ту се не мисли само на знања већ и на вештине), као и оно што је резултат сазревања, спонтаног сазнавања и целокупног искуства такозваног типичног ученика у уобичајеној социјалној средини у нашој земљи.

Када је реч о захтевима који се односе на развој система појмова, такође се полази од учења Виготског који је најдетаљније говорио о развоју појмова код деце, како правих тако и функционално еквивалентних појмова. Савремени уџбеник не може бити добар ако не доприноси конструкцији и интеграцији знања, као и изградњи научних, такозваних правих појмова насупрот спонтано формираним појмовима које особа стиче ван школског система кроз свакодневно искуство. Овим темама посвећен је посебан део обуке за оцењиваче.

Показатељ у коме се захтева да рукопис подстиче различите методе учења односи се на учење решавањем проблема, амбијентално учење, кооперативно учење, учење примењивањем/делањем, истраживачко учење и све друге методе које савремена педагогија и психологија наводе као добре за подстицање когнитивних процеса, самосталности у учењу, сарадње и креативности.

Захтев да уџбеник афирмише различите облике рада са ученицима односи се на индивидуални рад, рад у пару, тиму, у малој или великој групи и остварује се кроз задатке и налоге. Такође, очекује се да савремени уџбеник уважава разлике у стилевима учења и да их подржава кроз различите начине презентације садржаја (на пример, у облику табеле, илустрације, ленте времена, схеме, текста или аудио-визуелног записа).

Показатељ који се односи на критичко и стваралачко мишљење одговара савременом схватању улоге наставних средстава у развоју ученика. При дефинисању уџбеника и његових функција Закон о уџбеницима експлицитно наводи да он, између осталог, служи за подстицање критичког размишљања. Данас се живи у условима хиперпродукције

информација и од пресудног је значаја за остварење образовних циљева научити ученике да се према том изобиљу критички односе. Подстицањем критичког мишљења, код ученика померамо фокус са стицања знања усвајањем обиља чињеница, на освешћивање когнитивних процеса током учења, што значи овладавање различитим когнитивним вештинама, усвајање стратегија мишљења, вредновање сопствених и туђих ставова, осећање задовољства при решавању проблема и примени знања. Критичко и стваралачко мишљење је могуће подстицати код ученика различитог узраста, у оквиру свих наставних предмета и применом различитих дидактичких средстава.

3.2.3. Дидактичко-методички захтеви

Када се у показатељу наводи да уџбеник уважава постојање различитих средина у којима се уџбеник може користити мисли се, пре свега, на градску и сеоску средину. Основни текст, примери и посебно задаци и налози морају бити такви да их могу разумети и реализовати ученици из различитих средина. Ово је посебно битно за наставна средства за децу и ученике млађег школског узраста.

Од дидактичких и дидактичких игровних средстава очекује се да буду тако дидактички обликована да имају јасну функцију у васпитно-образовном раду. Те функције могу бити различите. На пример, приближавање стварности, симулација, стимулација неких процеса, трансфер информација, проверавање стечених знања или овладаних вештина, давање повратне информације, систематизација, примењивање наученог, вежбање и друго.

3.2.4. Захтеви који се односе на језик

Закон о уџбеницима дефинише питање употребе језика и писма на коме је уџбеник написан. Предвиђено је да се наставно средство штампа на српском језику и ћириличком писму. Изузетно, могуће је да приручници и наставни материјали за стручне предмете у стручним и уметничким школама и електронски додатак уз уџбеник буду штампани на српском језику и латиничном писму. Наставна средства се штампају и на језику и писму националне мањине када се образовно-васпитни рад изводи на том језику. Уколико наставно средство није штампано у складу с наведеним законским одредбама, оно не може да добије позитивно мишљење, односно неће се приступити његовом прегледу применом стандарда.

За српски језик основ за процењивање показатеља 1 у Стандарду 4. је Правопис Матице српске, издање 2010. године.

Захтев за језичку и стилску уједначеност рукописа посебно је важан када наставно средство има више аутора.

3.2.5. Ликовно-графички захтеви и захтеви који се односе на техничку опремљеност

Задовољеност показатеља који се односи на квалитет штампе, папира, употребљене боје у изради наставног средства процењује се на основу изјаве коју издавач доставља и у којој потврђује да ће уџбеник бити израђен од материјала (папир, боја, лепак) који није штетан по здравље. Исто се односи и на дидактичка и дидактичка игровна средства за која је потребно да издавач достави изјаву да материјал од ког је средство направљено није штетан. Одговорност је издавача да је наведено тачно.

Функционалност формата уџбеника се процењује у односу на његову прилагођеност стандардној школској торби/ранцу и школској клупи. Формат уџбеника је по правилу А-4 (210 x 297 mm) или В-5 (176 x 250 mm), а користе се и изведени или модификовани формати. За дидактичка средства која се користе у васпитно-образовном раду користе се

још и формати С-4 (229 x 324 mm) и D-4 (192 x 272 mm) односно С-5 (162 x 229 mm) и D-5 (136 x 192 mm). Радна свеска, вежбанка и сл. имају исти квалитет папира као и уџбеници, али су граматуре 60 g/ml – 90 g/ml. Атлас се штампа на кунстдруку, минималне граматуре 120 g/ml.

Формат приручника и наставних материјала је А-4 (210 x 297 mm) или В-5 (176 x 250 mm), њихови изведени и модификованих формати. Приручник и наставни материјал је штампан у пуном колору, у једној или више боја, минималне граматуре 70 g/ml.

Уџбеник је штампан конвенционалном или дигиталном штампом, у пуном колору или у једној, односно више боја (за неке уџбенике у стручним школама и гимназијама), минималне граматуре 70 g/ml, а за неке уџбенике на обострано премазаним папирима, по могућности на мат премазаним папирима минималне граматуре 90 g/ml.

Уколико је уџбеник предвиђен за коришћење у више образовних профила или више наставних предмета, све профиле и предмете треба навести на предлисту.

Графичку структуру граде ликовно-графичка средства (боја страница, бордуре, слова, бројеви...) која истичу систем наслова и поднаслова, целине и лекције унутар целина. Добра графичка структура пружа јасан увид у начин на који је аутор осмислио организацију садржаја и омогућава лако проналажење садржаја. Програмске целине (поглавља у уџбенику) су јасно и доследно визуелно раздвојене, лекције су међусобно јасно визуелно раздвојене, наслови и поднаслови се доследно истичу величином или величином и бојом фонта, странице су доследно нумерисане, а нумерација одговара нумерацији у Садржају.

Однос текстуалних и визуелних елемената процењује се на основу утиска који странице остављају на посматрача. Показатељ није задовољен ако има превише „белина“, односно простора на страницама који неоправдано није попуњен и оставља утисак да је нешто од садржаја изостављено, уколико визуелни део „гуши“ текст и обратно. Потребно је да текст и слика чине пријатну визуелну целину која не замара око, да је основни текст јасно истакнут и да доминира у односу на дидактичку апаратуру (боксови са питањима и налозима, резимеом лекције, занимљивостима...) и ликовно-графичка средства, као и да ликовно-графичка решења страница нису једнолична.

Код процењивања показатеља који се односи на величину слова и размак, треба се руководити следећим препорукама. За први циклус основног образовања и васпитања величина слова је 12–14 tt (4,5–5,3 mm), за други циклус и средњу школу 10–13 tt (3,8–4,9 mm). За други циклус и средње школе, по правилу величина слова за основни текст је 11–13tt (4,1–4,9 mm), а за описе визуелних примера, карте, схеме, формуле, математичке задатке користи се писмо величине 9–12tt (3,4–4,5 mm). Размак између редова не би требало да буде мањи од 110% величине писма.

Ликовно-графичка средства која се користе у дизајну наставних средстава су: иконице, бордуре, боје, слова и цифре, вињете и уметничке (ауторске) илустрације. Основна функција ауторских илустрација (уколико постоје) је да заинтересују ученике за садржај, а морају бити примерене узрасту ученика, садржају и природи предмета. У уџбеницима за млађе разреде, као и дидактичким средствима за предшколско васпитање и образовање, ауторске илустрације имају већу повезаност са садржајем (на пример, замењују текст). Основна функција им је да допринесу бољем разумевању текста али својим димензијама и бојом не смеју да одвлаче пажњу од програмских садржаја. Уметничке илустрације се не обележавају, а име аутора треба да буде наведено у импресуму. Функција вињета је украшавање и попуњавање празног простора, као и раздвајање пасуса. Иконицама се означава врста садржаја или активности. Потребно је да уџбеник садржи упутство за

читање ликовно-графичких ознака, а све ознаке треба доследно да се користе, да буду јасне и стилски уједначене.

3.3. Електронски додатак

Електронски додатак, како Закон о уџбеницима наводи, прати уџбеник што значи да он није самостално наставно средство и не треба га поистовећивати са уџбеником који је дат у електронском медију. Његов садржај, обим и функције могу бити врло различити. Аутор има слободу у креирању додатка (не морају сви садржаји из уџбеника да буду заступљени) али је неопходно да он буде тако припремљен да обезбеђује интерактивност и да на најбољи начин користи предности тог медија за подстицање самосталности у учењу, провери и проширивању знања и вештина, као и креативног рада.

Када се у показатељу наводи да електронски додатак задовољава основне захтеве аудио-визуелног квалитета, мисли се на то да су слика и тон такви да се садржај који се презентује добро чује и види.

3.4. Уџбеник са прилагођеним садржајем/форматом/писмом за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом

Закон о уџбеницима предвиђа да се за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом врши прилагођавање одобреног уџбеника и то у погледу садржаја, писма или формата. Начин прилагођавања прописује министар. Прилагођени уџбеник процењује се на основу: испуњености стандарда квалитета уџбеника, задовољења додатних показатеља. Законом је дефинисано да се у комисији која оцењује рукопис уџбеника са прилагођеним садржајем/форматом/писмом именује и дефектолог.

За децу и ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом уџбеник се припрема у складу са њиховим потребама и могућностима. За извођење образовно-васпитног рада са децом и ученицима оштећеног вида уџбеник се издаје на Брајевом писму, у електронској форми или форматима који су прилагођени (садржај стране штампан увећано, фотографија обрађена за потребе слабовидих ученика, фотографска увећања, рељефни цртежи, схеме, карте, звучни запис, односно други облик или медиј).

3.5. Показатељи изузетног квалитета

Имајући у виду функцију ових показатеља, врло је важно да оцењивачи на правилан начин процене који је то квалитет који неко наставно средство издваја од других. Смисао показатеља који се односи на иновативност јесте у томе да се омогући креативним ауторима да понуде другачија решења у областима где је то логично. То се посебно односи на ликовно-графичка и дидактичко-методичка решења. Иновативни графички дизајн подразумева оригинално решење којим се поштују дидактички принципи и знатно олакшава самостално учење. То могу бити оригиналне илустрације које су на најбољи начин усклађене са текстуалним делом наставног средства и које су на високом естетском нивоу. Иновативност у педагошком смислу подразумева другачији приступ у обради садржаја, креативне налоге, атипична решења и друго.

Мултидисциплинарност је приступ којим се феномени објашњавају из визуре различитих наука/дисциплина што доприноси интеграцији знања, развоју система појмова и стицању функционалних знања. Елементи овог приступа постоје у показатељу обавезног стандарда који се односи на садржај и који говори о томе да се у уџбенику повезују садржаји у оквиру истог или других предмета. Код показатеља изузетног квалитета мултидисциплинарност је подигнута на виши ниво и карактерише је присуство већег броја примера и налога који подстичу ученике да на мултидисциплинаран начин мисле о садржају који уче.

Интеркултуралност уграђена у наставно средство указује на важност повезивања различитих културних традиција, што омогућава боље разумевање међу људима у свету. Неки предмети, односно садржаји, по својој природи, лакше и логичније подржавају интеркултуралност. Међутим, како у многим предметима нису довољно искоришћене ове могућности, потребно је указати на значај наставних средстава која праве искорак у овој области.

Када је реч о унапређивању социјалних вештина, такав показатељ могао је да буде и обавезујући, с обзиром колико је та компетенција потребна у различитим областима живота. Под социјалним вештинама подразумева се исказивање сопственог мишљења, аргументовање, јавно саопштавање, сарадња, толеранција, конструктивно решавање сукоба. У овом тренутку то је показатељ који није обавезујући, али има за циљ да подстакне ауторе, нарочито наставних средстава за области у оквиру којих се није довољно користио потенцијал за развој социјалних вештина, да то уграде у своје налоге, задатке, питања и да у будућности то постане део обавезујућег стандарда.

По изузетном квалитету може се издвојити и онај уџбеник који доследно кроз цео свој садржај подржава развој међупредметних компетенција, односно неку од њих. Мултидисциплинарност је повезана са овим показатељем али се не поистовећују. Да би уџбеник допринео развоју међупредметних компетенција ученика потребно је да специфично-методичка решења буду доследно, логички, смислено и функционално разрађена кроз целокупан садржај уџбеника. Међупредметне компетенције су: компетенција за целоживотно учење, комуникација, рад с подацима и информацијама, дигитална компетенција, решавање проблема, сарадња, одговорно учешће у демократском друштву, одговоран однос према здрављу, одговоран однос према околини, естетичка компетенција и предузимљивост и оријентација ка предуз